

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

- א. מבוא
- ב. בא מן החולין
- ג. דין הפרשה מין על מינו
- ד. דין הפרשה שנה בשנה
- ה. דין לקוח וניתן במתנה
1. פטור לקוח
2. פטור יורשים ושותפים
- ו. גדר צירוף למעשר
- ז. הנכנסים לדיר להתעשר
- ח. מעשה ההפרשה
1. ספירה על ידי מקל ומעשה הצביעה
2. מעשה המניין
3. קריאת השם והדיבור לעומת עצם הספירה
4. טעויות בספירה תוך כדי עישור הבהמות
- ט. איסור מכירת מעשר בהמה
- י. סיכום

א. מבוא

בפרשת בחוקותי נסמכה מצוות מעשר-בהמה למצוות מעשר-דגן:

וְכָל מַעְשֵׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרֵי הָעֵץ לַה' הוּא קֹדֶשׁ לַה'... וְכָל מַעְשֵׂר בָּקָר וְצֹאן פֶּלֶאֱשֹׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט הַעֲשִׂירִי הַקֹּדֶשׁ לַה'.

(ויקרא כז, ל-לב)

את מעשר הבהמה אסור למכור ואין לו פדיון:

לֹא יִבָּקֵר בֵּין טוֹב לְרַע וְלֹא יִמְיָרְנוּ וְאִם הֵמָּר יִמְיָרְנוּ וְהָיָה הוּא וְתַמּוּרְתּוֹ הַקֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל.

(שם פס' לג)

נשאלת השאלה: מה עיקר אופיו של ציווי זה, האם עניינו הוא לאכול לפני ה' מבשר המעשר הקדוש, או שמא עיקר המצווה היא עצם ההפרשה לה' מתוך רכושו?¹

---

1. לכאורה אפשר היה להציע אפשרות נוספת – שמטרת המעשר היא הצלה מאיסור טבל כמו שקיים בתרו"מ, אלא שכבר קבע הרמב"ם (בכורות ז, ז) כתב שבהמות שלא הופרשו מהן מעשרון אינן אסורות באכילה כטבל: "אין הטלאים הנולדים כמו הטבל שאסור לאכול ממנו עד שיעשר, כמו שביארנו במקומו, אלא מותר למכור ולשחוט כל מה שירצה עד שיעשר ויהיה

להלן נבחן את מערכת הדינים המגדירים את חיוב המצוה ומתוך כך נוכל לעמוד על אופיה ומשמעותה.

המשנה בבבכורות נג ע"א מביאה מספר גדרים לדין מעשר בהמה:

מעשר בהמה נוהג בארץ ובחוצה לארץ, בפני הבית ושלל בפני הבית, בחולין אבל לא במוקדשים. ונוהג בבקר ובצאן ואין מתעשרין מזה על זה; בכבשים ובעזים ומתעשרין מזה על זה; בחדש וכישן ואינן מתעשרין מזה על זה. שהיה בדין, ומה אם החדש והישן שאינן כלאים זה בזה אינם מתעשרין מזה על זה, כבשים ועזים שהן כלאים זה בזה אינו דין שלא יהו מתעשרין מזה על זה? ת"ל "וצאן", משמע כל צאן אחד.

ב. בא מן החולין

מעשר בהמה נוהג רק בבהמות חולין. הגמרא מבארת שהסיבה לכך היא שמוקדשין אינם שלו ולכן ברור שהוא לא מצווה להפריש מהם. הגמרא מעמידה את חידושה של המשנה לפי שיטת ר' יוסי הגלילי, שקודשים קלים הם ממון בעלים, ואעפ"כ לא חל דין מעשר בהמה בכך. ישנה כאן אמירה שניתן לפרשה בשני אופנים:

א. מטרת המעשר היא הפרשה מרכושו ולכן צריך שהבהמה תהיה ברשותו ולא בבעלות אחרת.

ב. מטרת המעשר היא הקדשת בהמה כדי לאוכלה בירושלים בקדושה ולכן צריך שהבהמה תהא חולין כדי להחיל עליה קדושה.

נפק"מ בין האופנים השונים היא – האם פסולי המוקדשין שנפדו חייבים במעשר בהמה, שהרי הם ממון בעלים לעניין אכילה, או שאינם חייבים משום שיש בהם כבר איסורי קדושה של איסור גיזה ועבודה. הרמב"ם (בכורות ו, ב) פוסק שמעשר בהמה נוהג בחולין ולא במוקדשין. מכאן ניתן היה להוכיח שהוא סבר שהלכה כר' יוסי הגלילי שקדשים קלים הם ממון בעלים. וכך אמנם עולה גם מהלכות נזקי ממון (ח, א) שפסק שקדשים קלים הם בכלל מחויבי הנזקים כיון שאין בהם מעילה וזה רק למ"ד שהם ממון הדיוט. אלא שהקשו עליו, שבהלכות טוען (ה, א) פטר הקדשות משבועת הפקדון ולא חילק בין קודשי קודשים לקודשים קלים! אפשר היה לתרץ ע"פ מה

המעשר קדש ויאכל כהלכתו". אמנם לשיטת רש"י, לאחר שקבעו חכמים שלושה זמנים שבהם חל איסור מדרבנן לשחוט ולאכול עד שיעשר דין הבהמות שלא עושרו כדין טבל, וזאת בניגוד למש"כ הרמב"ם (שם, הל' ח) שטעם תקנת חכמים היא כדי שתהיינה בהמות מצויות לעולי רגלים: "...ולמה קבעו הגרנות בימים אלו? כדי שתהיינה הבהמות מצויות לעולי רגלים שאף על פי שמותר למכור קודם שיעשר כמו שביארנו היו נמנעים למכור עד שיעשרו ויעשו המצוה".

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

שכתב בהלכות שבועות (פרק ז) שהמפקיד שור אצל חברו חייב שבועה ולא כתב שאין זה שור שלמים וכד' ומשמע שאף בשור של שלמים חייב שבועה, וכן משמע ממה שמיעט שם רק קרקע עבד ושטר ולא הקדש. נמצא, שהשלים דבריו בהלכות שבועות על הלכות טוען. אך דרך זו אינה מתרצת את מש"כ בהלכות מעילה (ד, ח) שאי אפשר למכור שלמים אע"פ שהם קדשים קלים! ושמה ניתן לומר שבאמת הוא פסק שהוא ממון גבוה, ואעפ"כ כאן הביא זאת כדי להוציא מפסולי המוקדשין שאע"פ שיש בהם היתר אכילה אין הם נכנסים לדיר להתעשר.²

החקירה המרכזית בענין מעשר בהמה משפיעה גם על נידונים אחרים:

1. **מת המעשר קודם אכילה** – מה יהיה הדין אם מת המעשר לאחר הפרשתו טרם שהובא אל המקדש לאכילה? אם נאמר שהעיקר זו ההפרשה – הרי שנעשתה מצוותו. אך אם העיקר היא האכילה לפני ה' – הרי שהפסיד חלק אינטגרלי מן המצווה.

2. **פטור בזה"ז** – הגמרא בבכורות נג ע"א קובעת שאע"פ שבמשנה כתוב שנוהגת מצוות מעשר בהמה בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, גזרו חכמים שלא לעשר בזמן שאין בית מחשש לתקלה (שהרי ביידם לבטל מצוות בשב ואל תעשה, ואיסור אכילה לא קיים). מהי אותה תקלה – נחלקו הראשונים: רש"י מביא שתי סיבות: א. שיבוא לידי גיזה ועבודה עד שיפול בו מום. ב. שיבוא לשוחטו בלא מום מבלי להקריבו למזבח. רגמ"ה מבאר שהחשש הוא מחשש יטיל בו מום בכוונה לפוטרו. הרמב"ם כתב שהחשש הוא שמא יאכלוהו תמים ונמצא שוחט קודשים בחוץ שעונשו כרת.³

שמה ניתן לתלות זאת בשאלה מהו עיקרו של מעשר בהמה: אם עיקר המצווה הוא ההפרשה עצמה מרכושו וקדושתו באיסור גיזה ועבודה, מסתבר שעיקר החשש הוא בחטא שנוגע להפרשה, אך אם נאמר שעיקר המצווה היא האכילה לפני ה' – נראה שעיקר החשש קשור לאכילתו שלא כדין.

3. **עדר בעלי מום** – כאמור, בזמן הזה מעשר בהמה לא נוהג מחשש לתקלה, ואע"פ שניתן היה לפתור את הבעיה ע"י מניעת החיוב מלכתחילה ע"י הטלת מום בכל העדר, הגמרא דחתה פתרון זה בגלל הסיכוי שייבנה ביהמ"ק במהרה ולא תהיינה בהמות להקרבה. לכאורה גם בלא טעם זה ניתן היה לדחות הצעה זו כיון שאם כל

---

2. בכל מקרה נראה שאין לומר שהם הופקעו מדין מכר כיון שחלוקה מכירה להדיוט ממכירה לשמים כדברי הגמרא בב"ק ע"א.

3. יש מקשים מכאן על דבריה רמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות יט, טז ששם כתב שבזה"ז רק אם שוחט ומעלה בחוץ כרת ובפעולה אחת מהן לא מתחייב וצ"ע.

העדר יהיה בעלי מום אז לא תתקיים שום מצווה, שכן לא יוכלו לאכול את המעשר לפני ה' כי לא יקרב למזבח, אך אם נאמר שהעיקר היא ההפרשה מהרכוש – הרי שבזה ישנו קיום למצווה אף אם כולם בעלי מום.

4. **מעשר בהמה ביו"ט** – הגמרא בבכורות נח ע"א קובעת שאין להפריש מעשר בהמה ביו"ט משום סקרתא. הרמב"ם (שבת כג, יד) מבאר זאת כחשש שמא יצבע, וזאת אע"פ שאין הצביעה מעכבת (משנה, בכורות נח ע"ב). הרמב"ם מביא זאת בהקשר להפרשת תרו"מ שנאסרו משום תיקון הטבל, ולהקדש שנאסר בשבת משום מקח וממכר. דין מתקן אינו שייך במעשר בהמה שכן אינם נאסרים באכילה ומכירה כמו טבל אלא רק מדרבנן תיקנו גרנות למעשר בהמה שיהיו בהמות לעולי הרגלים. אך מדוע אין שייך דין מקדיש? נראה שניתן לתלות שאלה זו בחקירה דלעיל, אם עיקר המצווה הוא עצם ההפרשה מרכושו או הקדשה לצורך אכילה בקדושה.

ג. דין הפרשה מין על מינו

הגמרא מבחינה בין מעשר דגן למעשר בהמה. מעשר דגן מפרישים רק ממין על מינו ולא על שאינו מינו, לעומת זאת ביחס למעשר ניתן להפריש ממינו על שאינו מינו שכן ריבתה התורה: 'מעשר צאן'. מה יסוד החלוקה בין מעשר דגן למעשר בהמה?

ניתן לומר כי מעשר דגן הינו 'מתיר' לאכילת התבואה, לכן כל מין נידון לגופו שהרי צריך 'מתיר' לכל מין ומין. לעומת זאת, מעשר בהמה אינו מתיר את הבהמות בשימוש, שכן גם בלא זאת ניתן לאוכלן, אלא זו מצווה שעיקרה הוא ההפרשה מן הרכוש (כהכרת טובה על כל השפע שניתן מאת ה'), לכן אין צורך להתמקד בכל מין ומין, אלא רק בקבוצת הרכוש שדומה באופיה. לכן המצווה קיימת רק בבהמות הביתיות (בקר וצאן), שנכללות בכלל רכושו של אדם, ולא בחיות ודגים.

ד. דין הפרשה שנה בשנה

לעניין איסור עישור משנה זו על שנה אחרת הוקשו המעשר בהמה ומעשר דגן זל"ז. נראה שהסיבה לכך היא משום שסוף השנה הינו הזמן בו אדם עושה ספירת מלאי לרכושו וממילא מכיר ברווחים שיש לו באותה שנה, לכן יש מקום להפריש מאותה 'קבוצת רכוש' בלבד ולא מקבוצה אחרת.

הרמב"ם (בכורות א, ה) פוסק בעניין זה דבר מחודש:

אין מעשרים מן הנולדים בשנה זו על הנולדים בשנה אחרת כשם שאין מעשרין בזרע הארץ מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש שנאמר היוצא השדה שנה שנה. ויראה לי שאם עישר בהמה משנה על שנה הרי זה מעשר, מפני חומרת הקדשים, שהרי לא הקפידה תורה על מעשר בהמה בפירוש שיהיה שנה שנה.

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

מפרשי הרמב"ם תמהו על חידושו – שהרי דינים רבים במעשר בהמה נלמדו מהיקש לבכור ולמעשר דגן, ולגביהם לא כתב הרמב"ם שאינם מעכבים בדיעבד! ונראה שאין כוונתו להתיר את ההקרבה, שהרי זה ספק חולין בעזרה, אלא רק לעניין איסורו לכל אדם עד שייפול בו מום ולאיסור גיזה ועבודה עולמית. דומה שכיון שאין חיסרון בגוף הבהמה בנידון זה מלקבל את הקדושה של המעשר כשאר פסולי מעשר בהמה הרי שהקדושה חלה מספק.

ה. דין לקוח וניתן במתנה

1. פטור לקוח

המשנה בדף נה ע"ב קובעת כי הלקוח והנתון במתנה פטור ממעשר בהמה. הגמרא לומדת זאת מבכור האדם שהוקש לבכור בהמה טהורה ומצמצמת את הסייג רק למצב בו הוא ראוי למעשר:

מנא הני מילי אמר רב כהנא דאמר קרא (שמות כב, כח) "בכור בניך תתן לי, כן תעשה לשורך לצאנך" מה בניך אין בלקוח ובמתנה, אף צאנך ובקרך אינו בלקוח ובמתנה. והאי בבכור כתיב? אמר קרא (שם פס' כט): "כן תעשה", אם אינו ענין לבכור דלא איתיה בעשייה, דברחם קדוש, תנהו ענין למעשר בהמה...

אי מה בנך אינו בלקוח כלל אף שורך וצאנך אינו בלקוח כלל, אלמה א"ר אסי א"ר יוחנן לקח עשרה עוברין במעי אמן כולם נכנסין לדיר להתעשר? אמר רבא אמר קרא: "תעשה", בשעת עשייה מיעט הכתוב.

מדברי הגמרא עולה שצריך להפריש דווקא ממעשה ידיו של האדם. מכיוון שמטרת ההפרשה היא הכרה בכך שרכושו של האדם לא בא לו מכוחו ועוצם ידו אלא מאת ה', לכן חיובה הוא דווקא ברכוש שנעשה על ידו וברשותו. מכאן ניתן להסיק ביחס לעוברי בהמה במעי אימם, שאינם 'עשויים' ואינם עומדים בכוחות עצמם עד שיגיעו לגיל שמונה ימים, כך שאינם נחשבים ל'רכוש האדם' הראוי למעשר. אם אדם לקח אותם קודם ח' ימים חייב לעשרם, שכן הפיכתם לרכוש נעשתה ברשותו. וכך פירש הרמב"ם (בכורות ו, יב) דין זה.

2. פטור יורשים ושותפים

ישנו דין נוסף שנחלקו לגביו הראשונים האם הוא בנוי על היסוד של פטור הלקוח או שהוא דין עצמאי. הגמרא בבכורות בדף נו ע"ב מביאה משנה הפוטרת שותפין ואחין ממעשר בהמה:

האחין והשותפין שחייבין בקלבון – פטורין ממעשר בהמה; חייבין במעשר בהמה – פטורין מן הקלבון. קנו מתפיסת הבית – חייבין, ואם לאו – פטורין. חלקו חזרו ונשתתפו – חייבין בקלבון ופטורין ממעשר בהמה:

גמ' תנו רבנן: "יהיה לך" (במדבר יח, ט) – ולא של שותפות. יכול אפילו קנו בתפיסת הבית? ת"ל: "יהיה". והאי בבכור כתיב! אם אינו ענין לבכור דהא איתיה בשותפות דכתיב (דברים יב, ו): "ובכורות בקרכם וצאנכם", תנהו ענין למעשר בהמה.

נחלקו רש"י והרמב"ם בעניין זה:

לרש"י זהו פטור עצמאי שנלמד מן הפסוק "יהיה לך" שנאמר ביחס לבכור, אך כיון שבכור של שותפים קדוש, העתיקה הגמרא את הפטור הזה למעשר בהמה. לדבריו שותפים לעולם פטורים, גם בבהמות שנולדו להם במשותף. לעומת זאת, יורשים שנפלה תפוסת הבית לפנייהם חייבים גם על אלו שנולדו קודם שנפלה לפנייהם הירושה.

לעומתו, **הרמב"ם** (בכורות ו, י-יא) סבור שפטור השותפים נשען על דין הלקוח, כיון שכל אחד מהשותפים מקנה את חלקו לחברו. הפסוק מלמד שאע"פ שלכל אחד יש חלק בבעולות, אין זה מספיק, אלא צריך שלא תהיה בעלות אחרת על הבהמה והכל יהיה שלו. לאור זאת, סובר הרמב"ם שדווקא נכסי השותפות פטורים, אך אלו שנולדו להם במשותף חייבים, כי החלק שברשותו הפך להיות קניינו העצמי. לגבי יורשים סבור הרמב"ם שדינם כדין שותפים, ואינם חייבים במעשר בהמה אלא רק בוולדות שיוולדו להם שאחר נפילת הירושה:

הלוקח תלאים שנולדו בשנה זו או שנתנו לו במתנה הרי הם פטורים מן המעשר עד שיוולדו ברשותו לפיכך השותפין שנשתתפו בבהמות והביא זה מאה תלאים וזה מאה תלאים וערכום ונשתתפו בהן הרי המאיתים פטורים מן המעשר שכל טלה מהן כמכור, וכן האחים שירשו תלאים מאביהם הרי הן פטורין מן המעשר, אבל הנולדים להם בשותפות לאחר מכאן מאלו הבהמות, בין לשותפין בין לאחים – חייבין במעשר...

חלקו האחים והשותפין אחר שנולדו להן הבהמות ברשותן, וחזרו ונשתתפו, הרי אלו פטורין מן המעשר שבשעה שחלקו נעשו הכל לקוחין והלקוח פטור וכשחזרו ונשתתפו הרי נשתתפו בבהמות ועדיין לא ילדו להן ברשותן אחר שיתוף זה השני ואף על פי שחלקו גדיים כנגד גדיים וטלאים כנגד טלאים ועשרה כנגד עשרה הכל פטורין מן המעשר והרי הן כלקוחין.⁴

4. בהלכות איסורי מזבח (ד, יז) פסק הרמב"ם: "שני שותפין שחלקו, זה לקח עשרה תלאים וזה לקח תשעה וכלב אחד, שעם הכלב מותרין, אבל העשרה שכנגדו אם יש אחד מהם דמו כדמי הכלב או יתר על דמי הכלב – מוציאו מן העשרה כנגד הכלב ויהיה מחירו, ושארן מותרים. ואם

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

האחין והשותפין שחלקו בכספים ולא חלקו בבהמה חייבין במעשר שעדיין לא נעשו
הבהמות לקוחין אבל אם חלקו הבהמות אע"פ שעדיין לא חלקו הכספים הרי אלו
פטורין. (רמב"ם, בכורות ו, י-יא)

דברי הרמב"ם הללו לכאורה מוקשים מהגמרא (ב"ק קי ע"ב) האומרת שירושה חייבת
במעשר בהמה! ומבאר ר' חיים, שגם לרמב"ם ירושה חשיבא כרכושו להתחייב במעשר
בהמה, אלא שזה דווקא ביחיד, אך ביורשים כנידון שעסק הרמב"ם בהלכה דלעיל
נעשים כלקוחות ופטורים.

ניתן להשליך מהגדר של שעת עשייה שמופיע בעניין לקוח, לעניינים נוספים:

1. **פטור כוהנים** – בגמרא לא מוזכר במפורש פטור כוהנים ממעשר בהמה, והרמב"ם
פסק שכולם חייבים במעשר בהמה בין ישראלים לויים וכוהנים. מסברא הדבר
ברור שאין סיבה לפטור את הכוהנים, שכן לא מדובר כאן במתנות כהונה, אלא
שכל אדם בעל רכוש צריך להפריש מנכסיו ואין הבדל בזה בין כלל חלקי
האוכלוסיה. אמנם **רבנו חננאל** (הובא בחידושי הרשב"א חולין קלו ע"ב) כתב
שכוהנים פטורים ממעשר בהמה, ולא נתבאר מקורו. ראיה לדבריו ניתן להביא מן
הגמרא בבכורות יא ע"א שמחפשת 'היכי תמצוי' שבהמות ייכנסו לדיר ביד כוהן,
שכן בידו הוי כלקוח ונתון במתנה. אך המהרי"ט מעמיד זאת בשה שקיבל הכוהן
תמורת פטר חמור שאינו כלקוח וחייב במעשר בהמה, וא"כ צ"ע מדוע הגמרא לא
תירצה כך מה שמוכיח לכאורה שכהן פטור ממעשר בהמה.

מאיך, מן הגמרא בשבת נד ע"ב ניתן להביא ראיה הפוכה, שכוהן חייב, מכך שרבי
אלעזר בן עזריה (שהיה כוהן) הפריש הרבה בהמות למעשר. התוס' ביארו שם
שזהו מעשר למלך ולא מעשר בהמה. המנחת-חינוך טען שבין כך ובין כך צריך לדון
מהי השעה המגדירה את הפטור של בעלות הכוהנים – קבלתם מישראל פוטרם
או רק הנולדים ברשותו פטורים.

כל אחד ואחד מהן דמיו פחותין מדמי הכלב – הרי העשרה כולן אסורים". מן הגמרא בבכורות
נז ע"א עולה שפסק זה תואם את השיטה שיש ברירה. אך הדבר תמוה, שהרי הרמב"ם פסק
שאין ברירה! כמו כן יקשה מדוע השותפים שחלקו פטורים, הלוא מכיוון שקי"ל שאין ברירה
אף אחד מהם לא קנה מחברו את חלקו!

מבאר הרב עמיאל (דרכי הקנינים עמ' רכו) שיש שני אופנים לבאר מדוע אין ברירה: א. שדבר
העומד להתברר אינו נחשב כמבורר כלל. ב. שאע"פ שנחשב כמבורר אין ידוע באיזה אופן הוא
יתברר ומי יקבל מה. לפי האופן השני, גם למ"ד אין ברירה בחלוקת הרכוש נעשית פעולת
לקיחה, אלא שאין מתברר לעולם שזהו חלקו. לכן לגבי דין מעשר בהמה לקיחה זו כדי לפטור
מדין ספק לקוח מדין מעשר בהמה, וכן להתיר בהקרבה כיון דהוי רק ספק מחיר כלב אע"פ
שלא ידוע מי מהם קיבל כל חצי.

2. **פטור בחו"ל** – המשנה בחולין נג ע"ב קובעת שמעשר בהמה נוהג גם בחו"ל. הגמרא העמידה את המשנה כר"ע שסובר שהמעשר נאסר בגיזה ועבודה, אך לא מובא למזבח בגלל ההיקש למעשר דגן שלא מגיע מחו"ל, בדומה לבכור שנתקדש בקדושה של להאכל במומו דווקא כדי שלא תפקע קדושה בכדי. הרמב"ם בעניין בכור פסק כר"ע, שחלק על ר"י שסבר שבכור קרב מחו"ל, אך בענין מעשר בהמה לא חילק, ונראה שגם הוא קרב. המנחת-חינוך חקר האם מעשה הלידה בחו"ל היא הפוטרת או שמא זמן המעשר הוא הקובע. למסקנה הוא טען שאף אחת מהן לא השעה הקובעת, אלא השעה הקובעת היא זמן הגעת הבהמה לגיל שמונה ימים, שזהו הזמן הדומה למעשר דגן שנקבע למעשרות, וכך כאן נקבע למעשר בהמה. אלא שנראה שיש לחלק בין שני הזמנים, כיון שבתרו"מ קביעות למעשרות זהו זמן המחייב בתרו"מ, בעוד שבמעשר בהמה זהו זמן הראוי למעשר בהמה, ואינו "זמן חיוב", שכן אין בו דין טבל, וממילא אין לעשות השוואה שכזאת ויש לומר שהגורם המחייב הוא דווקא שעת המעשר בארץ או בחו"ל.

ו. גדר צירוף למעשר

המשנה בבכורות נד ע"ב קובעת שהמרחק המקסימלי שבו מצטרפות הבהמות ל'גורן' מעשר בהמה הוא "כמלוא רגל רועה", שהוא ט"ז מיל. בגמרא מבואר שהמרחק יכול להיות כפול במקרה שהבהמות מחולקות לשלוש קבוצות: אחת במזרח, אחת במערב ואחת באמצע, שאז מודדים ט"ז מיל בין כל אחת מהקבוצות. ונחלקו אמוראים באיזה תנאי הן מצטרפות:

אמר רב: חמש מכאן וחמש מכאן וחמש מאמצע, דהני חמש חזיא להכא וחזיא להכא. ושמואל אמר: אפי' חמש מכאן וה' מכאן ואחד באמצע, חזינן לרועה כמאן דקאי הכא וקרינן ביה מונה...

אמר רב פפא: ולשמואל אפילו רועה מצרפן ואפילו כליו של רועה מצרפן. בעי רב אשי כלבא דרועה מאי כיון דקרי ליה ואתי לא מצטרפי או דלמא זימנין דלא אתי ומצטרף איהו למיזל ואתייה? תיקו.

נראה שיסוד מחלוקתם של רב ושמואל הוא מהות הצירוף; לפי שיטת רב עניין הצירוף הוא ליצור קבוצת בהמות אחידה שמתוכה מפרישים את המעשר, ולכן מוכרח שתיווצר קבוצה בריחוק שאינו עולה על ט"ז מיל, שהוא שיעור המרחק שבו רגילות הבהמות להתרחק זו מזו (ולאחר שכבר נוצרה קבוצה של עשרה לאחת הרוחות, הקבוצה השנייה מצטרפת אליה).

לעומתו, שמואל סבור שהצירוף נועד לקרוא שם "רועה מונה" על הקבוצה, ובתור שכזה הוא מפריש את המעשר. ומכיוון שט"ז מיל הוא שיעור המרחק שבו עיניו

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

שולטות בכל הבהמות, מודדים מרחק זה ממנו לכל כיוון, גם אם אין צירוף של עשרה ממנו כלפי כל אחת מהרוחות.

שמה ניתן לתלות מחלוקתם בשאלה היסודית אם עיקר המצוה היא להפריש מרכושו, ואם כן צריך ליצור 'קבוצת רכוש' אחידה שניכרת בה הברכה; או שמה עיקר המצוה היא על הגברא, שיבוא ויאכל את המעשר בקדושה בירושלים, וצריך שזה יהיה גברא בעל שליטה על מספר בהמות מסוים.

אשר לדינו של רבי מאיר שהובא במשנה, שסובר שאם הירדן מפסיק בין הבהמות אין הן מצטרפות – הגמרא ביארה שדבר זה הוא גזה"כ, שהירדן מוגדר כגבול, וחכמים חולקים עליו. ונראה שאע"פ שלא נפסק כר"מ, ישנו צורך שתהיה אפשרות מציאותית לבהמות להצטרף זה לזה או לרועה לשלוט בהם מלבד הפרמטר של המרחק. הרמב"ם (בכורות ז, ב-ג) פוסק כרב:

אין צריך לצרף כל בהמה שנולדה ברשותו לדיר אחד אלא מצרף כל עדר ועדר לבדו. היו לו חמשה טלאים בירושלים וחמשה טלאים בעכו אין מצטרפין וכולן פטורין מן המעשר וכמה יהיה בין אלו לאלו ויצטרפו ששה עשר מיל.

היו שלשה עדרים בין כל אחד ואחד ששה עשר מיל הרי שלשתן מצטרפין כיצד היה תשעה מכאן ותשעה מכאן ואחד באמצע הרי שלשתן נכנסין לדיר להתעשר.

מדברי הרמב"ם שצריך לצרף כל עדר לבדו, מוכח שאם יפסיקם דבר שימנע את היותם נקראים עדר אחד – לא יצטרפו, ומה שנקט את הירדן דווקא, אין זאת אומרת שרק הירדן מפסיק, אלא שנקט הרמב"ם את הדוגמא המובאת בגמרא, ובאמת העיקר הוא הפסק שם עדר.

ז. הנכנסים לדיר להתעשר

המשנה בבכורות נו ע"א כותבת ש"הכל נכנסין לדיר להתעשר", חוץ מארבעה שהגמרא מבארת שנלמדו מן הפסוק שמלמד זאת ביחס לקדשי מזבח:

הכל נכנסין לדיר להתעשר, חוץ מן כלאים וטרפה ויוצא דופן ומחוסר זמן והיתום. ואיזהו יתום? כל שמתה אמה [או] שנשחטה ואח"כ ילדה...

ותנא דידן אי גמר תחת תחת מקדשים, הני נמי לא, ואי לא יליף, הני מנא ליה? לעולם גמיר, והני רחמנא רבינהו דכתיב (שם פס' כה): "כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם", ותאנא דבי רבי ישמעאל... וכל שהמום פוסל בו דבר ערוה ועבודה זרה פוסלין בו וכל שאין המום פוסל בו אין דבר ערוה ועבודה זרה פוסלין בו. והאי מעשר הואיל ולא פסיל ביה מומא דכתיב (שם פס' לג): "לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו", דבר ערוה ועבודה זרה נמי לא פסיל ביה.

מן הגמרא עולה שכל מום פיזי, וכן רוחני, מותר במעשר בהמה, אלא שלא יוקרב למזבח אלא יאכל במומו לבעלים. לעומת זאת, ארבעה אלו אינם בגדר "מום" אלא בגדר "ברייה משונה" ולכן אינם יכולים להצטרף לקבוצת רכש אחת.

אשר לאנדרוגינוס וטומטום נחלקו התנאים אם הם ספק זכר ונקבה או בריה בפנ"ע:

טומטום ואנדרוגינוס קסבר ספיקא הוא ר"ש בן יהודה אומר [כו'] קסבר בריה הוא מיעט רחמנא גבי קדשים זכר ודאי ונקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס מעשר נמי גמר תחת תחת מקדשים.

הרמב"ם פסק בהלכות איסורי מזבח (ג, ג) שיש להם מעמד של בריה בפנ"ע ולכן הם לא מוקרבים על גבי המזבח, כיון שאינן בכלל הבהמות והעופות המותרים בעליה למזבח. כמו כן אינם קדושים בבכורה מאותה סיבה, ולכן כותב הרמב"ם (בכורות ב, ה) דהוי כנקבה, דומיא דבריה אחרת שאינה מין בהמה. לעומת זאת, ביחס למעשר לא סייג אותם מלהכנס להתעשר ונראה שהם חייבים, כיון שאינם חורגים מגדר מין במינו של עיזים וכבשים שכולם חשיבי מין אחד של צאן וה"ה הכא.

ח. מעשה הפרשה

המשנה בבכורות נח ע"ב מביאה מספר דינים בעניין הפרשה ויש לדון אלו מהם לעיכובא ומדוע.

באי זה צד מעשרין? כונסן לדיר ועושה להם פתח קטן כדי שלא יהו שנים יכולין לצאת כאחת ומונין א' ב' ג' ד' ה' ו' ז' ח' ט' והיוצא עשירי סוקר בסיקרא ואומר ה"ז מעשר. לא סקרו בסיקרא ולא מנאן בשבט או שמנאן רבוצים או עומדים הרי אלו מתעשרין. היה לו מאה ונטל עשרה עשרה ונטל אחד אין זה מעשר רבי יוסי בר' יהודה אומר מעשר.

קפץ אחד מן המנויין לתוכן הרי אלו פטורין. מן המעושרין לתוכן – כולם ירעו עד שיסתאבו ויאכלו במומן לבעלים.

אף שלכתחילה צריך למנותן בשבט ולצבוע את העשירי וכו'. לא כל הפרטים הללו מעכבים את המעשר.

1. ספירה על ידי מקל ומעשה הצביעה

ישנו דבר עקרוני שאיננו מפורש במשנה זו, והוא שהבהמות צריכות לצאת מעצמן החוצה מבלי שידחוק בהן בעל הבית. דין זה נלמד בגמרא משני מקורות שונים: האחד, שצריך שיעבור תחת המקל ולא שיעבירוהו (נח ע"ב). השני, "לא יבקר בין טוב

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

לרע" וכאן הוא בוחר את המעשר (נג, ב). למעשה הגמרא קובעת כי אין דין זה מעכב, שכן אף אם מנאם רבוצים הוי מעשר, כי העשירי קודש, כפי שיבואר לקמן.

נראה שמדובר בשני לימודים שונים שאינם בהכרח נוגעים זה לזה. הלימוד הראשון מורה שהענין הוא שיהיה צופה ומביט מן הצד ברכושו המרובה ויתפעל מכך ולא יסיח דעתו בדבר אחר. הלימוד השני, אינו נוגע לענין ההליכה מאליה של הבהמה (למרות שכך מפרש רש"י) אלא זהו דין פרטי, שאין לבחור בעל מום כעשירי אלא לתת לבהמות לקבוע מי יהיה העשירי, אך דווקא ביחס שבין בעל מום לתם. כך גם עולה מפשט הכתוב שמורה על איסור לבחור בין טוב לרע למרות שלא מנו זאת כלא תעשה נפרד.

ביחס לצביעה – ניתן לומר שצביעה בצבע היא רק אמצעי כדי למנוע את הבלבול של המעשר באחרים ויצירת מצב שכולם ירעו עד שיסתאבו, לכן אם לא צבע אין זה מעכב, כיון שאין בזה החלת קדושה וכד'.

2. מעשה המניין

אפשר שמעשה המניין הינו רק אמצעי לדעת מיהו העשירי, ואם יכול לעשות זאת בדרך אחרת הרי שהוא איננו מעכב. וניתן לומר שישנו צורך דווקא למנות את הבהמות לנגד עיניו, כדי לחוש את הברכה המרובה ששלח לו ה' ומעכב.

על פי זה נבין שאם נטל אחד מעשרה נחלקו ת"ק וריב"א אם זהו מעשר או לא. לפי ת"ק אין זה מעשר, כיון שלא נמנה כעשירי אגב שאר הרכוש וכפרט מתוכו. לריב"א הוי מעשר, שהרי סוף סוף העיקר היא ההפרשה ואם נעשתה באמצעות המחשבה סגי בהכי, ואין המניין מעכב. להלכהפסק הרמב"ם (ז, א) שצריך למנות ממש ולא ליטול באומדן הדעת.

ישנה השלכה נוספת לשאלה האם יש משמעות עצמית למניין, לגבי הדין שאם קפץ אחד מן המנויים לתוכן כולם פטורים, שהראשונים ביארוהו בשתי דרכים:

רש"י כותב שהוא נפטר, מכיוון שאסור להעביר בהמה תחת השבט יותר מפעם אחת, ולכן מספק אסור לעשר שנית. (ורש"י כת"י כתב שכיון שכבר עישרו עליו הרי שלא יכול להיות שהוא שוב יתעשר ולכן מחשש זה אין הוא נמנה בשנית). אם נאמר שהמניין הוא משמעותי, הרי שהוא פוטר מצד עצמו גם אם לא הספיקו בפועל לעשר, ואם נאמר שהוא רק אמצעי – הרי שרק אם עישרו כבר הוא נפטר, ולא קודם לכן. מן הרמב"ם (ח, יד) שכתב ביחס לדין זה שהם קפצו לאלו שלא נמנו ולא התעשרו, מוכח שגם בלא שנתעשרו הם פטורים מצד עצמם המניין.

זהו גם פשר חקירת הגמרא בבכורות נט ע"ב ביחס ל"מניין הראוי" שפוטר – האם דווקא מניין הראוי ודאי פוטר, או גם ספק ראוי פוטר (במקרה שיצאו כבר ארבעה בפתח אחד וארבעה באחר והששה הנותרים יכולים לצאת בכל אחד מהפתחים ולהשלים לעשרה, אך לא ברור באיזה פתח ייצאו). נראה שלמ"ד שצריך מניין הראוי בודאי – הסברא לפטור איננה בגלל האמור לעיל, אלא מצד שכל העומד להמנות כמנוי דמי. לעומת זאת, אם סגי במניין הראוי מספק – מוכח שלעצם מעשה המניין ישנה משמעות שהיא ההכרה בממון שבידו וההודאה לה' על כך. כך גם ביחס למקרה בו מת העשירי קודם הפרשה, שכיון שהיה מניין הראוי סגי בכך לפוטרו.

3. קריאת השם והדיבור לעומת עצם הספירה

בגמרא בבכורות נח ע"ב נאמר שגם אם לא קרא שם עשירי – קדוש, משום שנאמר: "יהיה קודש" – מכל מקום. כך גם קובע רבא בהמשך הגמרא (נט ע"א) שהעשירי מאליו הוא קדוש. נראה שיסוד העניין הוא, שקדושת מעשר איננה קדושה בחירית (הקדשה) כשאר קודשים, אלא סוג של קדושה מציאותית מעצם היותו עשירי, דומיא דבכור שקדוש מעצם היותו פוטר את הרחם.

קביעה זו יוצאת גם בחקירת הגמרא בבכורות ס ע"א לגבי אדם שטעה בספירתו וקידש את האחד-עשרה במקום את העשירי – האם המניין שלו מקדש, או שמא מניין הבהמות האובייקטיבי קובע. הגמרא מחלקת בין מצב שבו התכוון להוציאן זוגות, שאז הולכים לפי מניין בהמות, ובין מקרה שבלי כוונה יצאו שהולכים לפי כוונתו, וצ"ע מה הסברא.

הגמרא מעלה זאת כשאלה גם במקרה שמנה זוגות זוגות,⁵ או למפרע, לפי מה נקבע את הקדושה של המעשר, ומכריעה שיתקדש לפי מניינו, ובתנאי שיהיה לו משמעות ברורה של המספר עשרה.

לאור מסקנה זו שקדושת המעשר היא קדושה מציאותית, הרי שאין מקום לשאלה על המעשר' כדרך שאר תרו"מ וקדשים, כיון שאיננה תלויה במישור ההפלאתי האנושי.

4. טעויות בספירה תוך כדי עישור הבהמות

ביחס לדין התשיעי העשירי והאחד-עשר שנתבלבל בקריאת שמם – נחלקו התנאים במשנה:

5. מן הרמב"ם ניתן לדייק שלכתחילה רצוי שלא למנות זוגות זוגות, אך אם יצאו שתי בהמות ביחד יש למנותן כזוג, ולא למנותן אחת אחת.

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד-עשר עשירי – שלשתן מקודשין, התשיעי נאכל במומו, והעשירי מעשר, ואחד עשר קרב שלמים ועושה תמורה, דברי ר' מאיר. א"ר יהודה: וכי יש תמורה עושה תמורה? אמרו משום ר' מאיר: אילו היה תמורה לא היה קרב.

קרא לתשיעי עשירי ולעשירי עשירי ולאחד עשר עשירי – אין אחד עשר מקודש. זה הכלל: כל שלא נעקר שם עשירי ממנו אין אחד עשר מקודש.

ישנה כאן מחלוקת משולשת מה יהיה דין העשירי האם הוא יתקדש והאם הוא יקרב. נראה שנחלקו כך:

לפי ר' מאיר – המילה 'עשירי' שאדם מונה **דומה לקריאת שם קודש** לבהמה ולכן הבהמה הזו מתקדשת לשלמים וגם עושה תמורה.

לפי ר' יהודה – המילה 'עשירי' שקרא על הבהמה האחת-עשרה היא כתמורת השם למעשר, ולכן היא קדושה וקרבה, אך לא יכולה לעשות תמורה.

לפי ר' יהודה בהבנת ר' מאיר – המילה 'עשירי' היא קביעת תמורת הגוף של הבהמה האחת-עשרה, ולכן אינה קרבה ואינה עושה תמורה. הרמב"ם פסק כר' יהודה וכתב שהעשירי קרב שלמים ודינו כתמורה ולכן לא עושה תמורה.

מה היחס בין התשיעי לאחד-עשר? הגמרא בבכורות נט ע"ב הביאה ראיה מברייתא לדברי רבא, שמניין הראוי פוטר בענין זה:

ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש אף התשיעי אינו קדוש אלא א"כ נעקר שם עשירי הימנו. והדין נתן ומה אחד עשר שהוא עושה קדושה ליקרב אינו קדוש אלא א"כ נעקר שם עשירי הימנו, תשיעי שאין עושה קדושה ליקרב אינו דין שאם נעקר שם עשירי הימנו אין אי לא לא?

היא הנותנת: אחד עשר שהוא עושה קדושה ליקרב אי נעקר שם עשירי הימנו אין אי לא לא. תשיעי שאינו עושה קדושה ליקרב אע"ג דלא נעקר שם עשירי הימנו, אי נמי אחד עשר דאיברר ליה עשירי אי נעקר שם עשירי הימנו אין אי לא לא תשיעי דאכתי לא איברר ליה עשירי ואע"ג דלא נעקר שם עשירי הימנו.

במה נחלקו ההו"א בגמרא והמסקנה? נראה שנחלקו כיצד לתפוס את קדושת התשיעי והאחד-עשר. לפי ר"ש התפיסה היא שזו קדושה לחומרא מספק בשתי הבהמות, אלא שזה קדוש להיקרב וזה קדוש רק להיאכל במומו, ממילא ניתן לדון ק"ו ברמות קדושה שונות. אמנם למסקנה, התשיעי קדוש רק לחומרא, בגלל דיבורו שקראו קודש, אך העשירי קדוש כיון שהוא תחליף למעשר, כפי שביארנו לעיל, לכן קדוש להיקרב דומיא דמעשר. לאור זאת, מובן גם התירוץ השני, שדווקא אחד-עשר יכול להיות תמורת שמו של העשירי האמיתי שכבר נתקדש אך התשיעי לעולם לא

יהיה תמורתו, שכן טרם נתקדש, ולכל היותר נחמיר עליו מצד קדושת הדיבור כאילו הוקדש.

מדוע יש צורך לעקור את שם עשירי מן העשירי על מנת שהאחד־עשר יתקדש? נראה שהסיבה לכך היא שברגע שהוחל על העשירי שם קודש, נמנע השימוש בתמורת שמו ואי אפשר להחיל את הקדושה על האחד־עשר, שהרי העשירי קדוש מאליו מעצם קדושתו המציאותית כעשירי. הגמרא בדף ס ע"ב העלתה הו"א שאם יצאו עשירי ואחד־עשר בבת אחת, ואמר 'עשירי' על שניהם כאחד, יתקדשו שניהם ליקרב וילקו על גיזה ועבודה שלהם. על כך הקשתה הגמרא – הלוא לכאורה במקרה זה נעקר שם 'עשירי' ולא שייך להחילו כלל! יתר על כן מקשים תוס' – הלוא אי אפשר לצמצם, ובהכרח יצא אחד קודם השני! ונראה ליישב לפי התוס' בדף יח ע"א, שכיון שלא נתברר מיהו העשירי ומיהו האחד־עשר הרי שאין כאן שימוש אקטיבי בשמו של העשירי לקדש, ולכן ניתן להחיל את תמורת שמו על האחד־עשר. אכן אילו רק היה שותק ולא היה קורא שם 'עשירי' בעשירי אין זה נחשב עקירה כיון שעצם המניין היה מקדש אותו.

ט. איסור מכירת מעשר בהמה

הגמרא בבכורות לא ע"א מביאה את הדין שאין למכור בכור ומעשר בהמה באיטליז משום בזיון הקודשים. הגמרא שואלת באיזה מקרה מדובר, הלוא בכל מקום אסור למכור את המעשר משום שנאמר בתורה 'לא יגאל'? ומסיקה הגמרא שמן התורה אסורה המכירה רק בחיי הבמה, ואילו חכמים אסרו למכור את הבשר אחרי השחיטה, גזירה שמא שימכרנו בחייו, אבל התירו להבליע את דמי בשרו בעצמות קרניים וכד' שאינם נאכלים (שלא באיטליז).

ניתן לומר שמגמת התורה במצוה זו היא חיוב הפרשה של המעשר וההכרה בברכת ה' שהעשירה אותו. הכרה זו תבוא לידי ביטוי בצורה חזקה דווקא אם המעשר ייוחד לצורך האכילה ולא לצרכיו האישיים של בעל הבהמות. לכן אחר השחיטה, כשהבהמה מיועדת רק לאכילה התירה התורה את מכירת הבשר לכל אדם.

הרמב"ם (בכורות ו, ה-ח) פוסק:

ה. מעשר בהמה אסור למוכרו כשהוא תמים שנאמר בו "לא יגאל", מפי השמועה למדו שזה שנאמר "לא יגאל" אף איסור מכירה במשמע, שאין נגאל ואינו נמכר כלל. ויראה לי שהמוכר מעשר לא עשה כלום ולא קנה לוקח, ולפיכך אינו לוקח, כמוכר חרמי כהנים שלא קנה לוקח וכמוכר יפת תואר כמו שיתבאר במקומו.

מדברי הרמב"ם עולה שאיסור המכירה איננו רק איסור על הגברא, אלא שאין המכירה תופסת בבהמה. כביכול איננה רכושו של האדם אע"פ שהיא מוגדרת כממון בעלים,

מעשר בהמה – בין מעשרות לקודשים

אך רק לצורכי אכילה ולא לצרכים אחרים ולכן מכירתו בטילה. כך עולה מהשוואת הגמרא את המעשר לערכין, שבשניהם ישנו איסור לא יגאל. באופן דומה ניתן לומר שהן מעשר בהמה והן בכור לא ניתן לפדותם בגלל שקדושתם אלימה והוי כקרבת תמים שלא ניתן לפדיון. אמנם ניתן היה להציע דרך חילופית – שהפדיון לא יועיל בהם כיון שבסופו של דבר הקדושה שתחול על הבהמה האחרת לא תהיה קדושת רחם, וגם לא קדושת העשירי, שאלו קדושות הנובעות ממציאיות ולא רק מקריאת שם, וממילא הוי חסרון בחלות הפדיון.

לפי זה מובן מדוע המעשר אסור בגיזה ועבודה – כדי לחדד את ההכרה שבהמה זו נועדה רק לצורכי אכילתו ואיננה כשאר רכוש הפרטי שהכול מותר בה.

י. סיכום

במהלך עיוננו בגדרי מעשר בהמה ודיניו גילינו כי מדובר בקרבן שיש לו ממד של קודשים לעניינים מסוימים וגם ממד של מעשר בעניינים אחרים:

מחד, עיקר מהותו היא ההכרה שכל רכושו של האדם מושפע מלמעלה. לפי עיקרון זה נקבעו כמה כללים בנוגע להיקף הרכוש הכלול בחובת המעשר, והפטור ממנו.

מאידך, יש בו גם ממד של קודש בהקטרת חלביו למזבח וכן באיסורי גיזה ועבודה החלים עליו, המשפיע על תהליך היבחרותו מכלל העדר ועל פיו מוכרעים כמה מצבים של ספק מעשר.